

بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان

احسان بدری

کارشناس ارشد علوم تربیتی

دکتر محمدجواد لیاقتدار*

استادیار دانشگاه اصفهان

دکتر محمدرضا عابدی

استادیار دانشگاه اصفهان

دکتر ابراهیم جعفری

استادیار دانشگاه اصفهان

چکیده

هدف کلی این پژوهش بررسی قابلیت‌های کارآفرینی (استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری و خلاقیت) دانشجویان دانشگاه اصفهان و تأثیر آموزش‌های دانشگاهی در افزایش این قابلیت‌هاست. پژوهش کاربردی است و از روش توصیفی پیمایشی استفاده شده است. به منظور گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. ضریب پایایی پرسشنامه ۸۹٪ برآورد شد. نمونه آماری مشتمل بر ۲۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه اصفهان در سال ۸۴-۸۳ بود که از طریق نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی و از طریق نرم‌افزار SPSS انجام پذیرفت. نتایج نشان داد که قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان در زمینه استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت بالاتر از حد میانگین بود، اما نمرات ریسک‌پذیری از متوسط نمره معیار پایین‌تر بود. همچنین، آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی‌های کارآفرینی در دانشجویان مؤثر نبوده است.

*. پست الکترونیکی : mjavad_liaghatdar@yahoo.com

کلید واژگان: کارآفرینی، آموزش عالی، دانشجویان دانشگاه اصفهان، مرکز کارآفرینی، استقلال طلبی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت.

A Survey of Entrepreneurship Capabilities of Isfahan University Students

Ehsan Badri
M. A. in Educational Sciences
Dr. M. Javad Liaghatdar
Assistant Professor of Isfahan University
Dr. M. Reza Abedi
Assistant Professor of Isfahan University
Dr. E. Jafari
Assistant Professor of Isfahan University

The main purpose of this study was to investigate entrepreneurship capabilities (independence, internal control, progress motivation, risk-taking and creativity) of Isfahan University students, and specifying the influence of university education on reinforcing such capabilities.

In this study a descriptive method has been used. For gathering data a researcher-made questionnaire was used. Reliability coefficient of the questionnaire was ۰.۸۹. In order to carry out the project ۲۵۰ students of Isfahan University in the academic year of ۱۳۸۳-۸۴ / ۲۰۰۴-۲۰۰۵ were selected by random classical sampling method. Two levels of inferential and descriptive statistics by the use of SPSS software have been performed to analyse the data. The results showed that:

۱. Entrepreneurship capabilities of the students in the independence, internal control, progress motivation and creativity were more than mean value, but in the case of risk-taking the relevant scores were less than mean value.
۲. University education on reinforcing entrepreneurship capabilities of the students has not been effective.
۳. Effectiveness of entrepreneurship center education on reinforcing entrepreneurship capabilities such as independence, internal control,

progress motivation, risk-taking was refused, but this hypothesis in the case of creativity was accepted.

Keywords: Entrepreneurship, Higher Education, Isfahan University Students, Entrepreneurship Center, Independence, Progress Motivation and Creativity.

مقدمه

در عصر حاضر به دلیل پیشرفتهای علمی و فنی بازنمایی‌های ذهنی بشر از کره زمین به دهکده جهانی مبدل شده است. از آنجا که شبکه‌های ارتباطی بازارهای گوناگون تولید و عرضه خدمات را در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی به یکدیگر وصل ساخته و کلید ورود به این بازارهای جهانی را رقابت پذیری دانسته‌اند، بدیهی است که در این رقابت جهانی نه تنها کشورها، بلکه کلیه نهادها و افراد باید دائماً قابلیت‌های رقابت‌پذیری و سازگاری خود را افزایش دهند (مشایخ، ۱۳۸۱). برای دستیابی به این مهم پرورش ایده‌های خلاق و کارآفرینی که بتوانند خود را پیوسته با دنیای جدید هماهنگ و سازگار کنند، ضروری به نظر می‌رسد. اما موضوع دیگری که لزوم توجه به کارآفرینی را سبب شده، معضل بیکاری است که کشور با آن سخت دست به گریبان است، به طوری که به نظر می‌رسد پرورش افراد کارآفرین و تفکر خوداشتغالی به عنوان راه‌حلهای مقتضی از طرف سیاستگذاران و مدیران اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است (بازرگان، ۱۳۷۳).

کارآفرینی موضوعی است که از اواخر قرن بیستم مورد توجه محافل آموزشی کشورهای جهان قرار گرفته است. اما مهم این است که اکنون در عرصه جهانی افراد خلاق و مبتکر به‌عنوان کارآفرینان منشأ تحولات بزرگی در زمینه صنعتی، تربیتی و خدماتی شده‌اند. همچنین، چرخه‌های توسعه اقتصادی همواره با توسعه کارآفرینی به حرکت در می‌آید؛ به

عبارت بهتر، کارآفرینی موتور رشد و توسعه است (شومپیتر^۱، ۱۹۳۴). مطالعاتی که در زمینه ارتباط بین ویژگی‌های فردی و رشد و توسعه اقتصادی صورت گرفته است، نشان می‌دهند که پیشرفت به یک گروه و مذهب خاصی اختصاص ندارد و با رشد و توسعه برخی از ویژگی‌ها در افراد می‌توان رشد اقتصادی را در جوامع مختلف فراهم کرد (مک کللند، ۱۹۶۱). به نظر می‌رسد توجه به کارآفرینی و پرورش زمینه‌های تحقق آن در جوامع امروز یک ضرورت است.

مک کللند (۱۹۶۱) ویژگی‌های افراد کارآفرین را شامل انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، خلاقیت و استقلال طلبی می‌داند. براساس تحقیقات انجام شده، پرورش ویژگی‌های ذکر شده در افراد باعث تقویت قابلیت‌های کارآفرینی آنان می‌شود.

برخی تحقیقات نشان می‌دهند که در افراد قابلیت‌هایی وجود دارد که پرورش این قابلیت‌ها موجب کارآفرینی آنان می‌شود. از مهم‌ترین این ویژگی‌ها خلاقیت، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و استقلال طلبی است.

دراکر^۳ (۱۹۸۵) معتقد است که خلاقیت و نوآوری با کارآفرینی لازم و ملزوم یکدیگرند، به‌حدی که کارآفرینی بدون خلاقیت و نوآوری حاصلی ندارد. سولومون^۴ (به نقل از فاریس^۵، ۱۹۹۹) با بررسی ۱۵۰ کارآفرین به این نتیجه رسید که انگیزه کارآفرینان در شروع به کار، تصمیم به خلق چیزهای نو، بدیع و متفاوت است و سود اقتصادی انگیزه و محرک اولیه رفتار کارآفرینان نبوده است. در همین ارتباط، شاین^۶ (۱۹۹۴) نیز عنوان کرده است که کارآفرینان

۱. Schumpeter

۲. McClelland

۳. Druker

۴. Solomon

۵. Faris

۶. Schein

واقعی مشاغل جدید را بیشتر به دلایل نوآوری و خلاقیت شروع می‌کنند تا انگیزه‌های اقتصادی. همچنین، هوارد^۷(۲۰۰۴) در پژوهشی تأثیر توسعه قابلیت‌های کارآفرینی (استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، انگیزه پیشرفت، کنترل درونی و اعتماد به نفس و جسارت خلاقیت) را بر کارآفرینی ۴۵۰ نفر از دانش‌آموزان مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که رابطه مستقیمی بین این قابلیت‌ها و توانایی کارآفرینی افراد وجود دارد. همچنین، ریسال^۸(۱۹۹۲) نیز در پژوهشی خلاقیت و نوآوری را مؤثرترین ویژگی در انجام دادن فعالیت‌های کارآفرینانه عنوان کرده است.

در پژوهش‌های دیگری که در ارتباط با منبع کنترل و کارآفرینی افراد انجام شده است، کارآفرینان دارای مرکز کنترل درونی توصیف شده‌اند. احمد^۹(۱۹۸۵) در پژوهشی نشان داد که افراد کارآفرین دارای کنترل درونی، تمایل به ریسک‌پذیری و انگیزه پیشرفت هستند. آرشید^{۱۰}(۱۳۶۷) در مطالعه‌ای دیگر نتیجه گرفته است که کارآفرینان موفق دارای منبع کنترل درونی هستند؛ یعنی موفقیت خود را به عواملی چون تلاش، کوشش و توانایی‌های فردی خود نسبت می‌دهند. در پژوهشی دیگر پوستیگو^{۱۰}(۲۰۰۲) با بررسی و ارزیابی وضعیت موجود آموزش کارآفرینی دانشجویان در کشور آرژانتین بیان کرد که از نظر دانشجویان مهم‌ترین دوره‌ها برای آموزش کارآفرینی دوره‌های آموزش خلاقیت و نوآوری است.

عزیزی^{۱۱}(۱۳۸۲) در بررسی زمینه‌های بروز و پرورش کارآفرینی در دانشجویان سال آخر کارشناسی و کارشناسی‌ارشد دانشگاه شهید بهشتی نتیجه گرفته است که بین متغیرهای اعتقاد به کنترل درونی، انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری، استقلال‌طلبی و خلاقیت دانشجویان با کارآفرینی آنان رابطه معناداری وجود دارد.

۷. Howard
۸. Rissal
۹. Ahmed
۱۰. Postigo

در تحقیقی دیگر خدمتی توسل (۱۳۷۹) زمینه بروز و پرورش کارآفرینی در بین دانش‌آموزان دبیرستانهای پسرانه شهرستان کرج را از نظر مدیران، دبیران و دانش‌آموزان مورد بررسی قرار داد. نتیجه این تحقیق نشان داد که زمینه‌های انگیزه پیشرفت، استقلال طلبی، ریسک‌پذیری و مرکز کنترل درونی دانش‌آموزان بالاتر از سطح میانگین بوده است. برومند نسب (۱۳۸۱) نیز به بررسی رابطه انگیزه پیشرفت، مخاطره‌پذیری، خلاقیت و عزت نفس با کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز پرداخت. پژوهش وی نشان داد که بین انگیزه پیشرفت و خلاقیت با کارآفرینی دانشجویان رابطه معناداری وجود دارد. یارائی (۱۳۸۳) در مطالعه‌ای دیگر با بررسی برخی روحیات کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه شیراز و مقایسه آن با مدیران صنایع به این نتیجه رسید که مدیران از انگیزه پیشرفت بالاتری نسبت به دانشجویان برخوردارند و ریسک‌پذیری دانشجویان از مدیران صنایع بالاتر بوده است.

همچنین، بین ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان با جنسیت، سن، محل تولد و سطح تحصیلات والدین رابطه معناداری وجود ندارد. هزارجریبی (۱۳۸۲) در پژوهشی دیگر نشان داده است که بین کارآفرینی و دوره‌های آموزش مهارت‌های فردی، انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری، نیاز به موفقیت و خلاقیت رابطه معنی‌داری وجود دارد.

پژوهش حاضر در پی تعیین میزان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان و تفاوت بین قابلیت‌های مذکور در دانشجویان سال اول و سال آخر و نیز در دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان است. فرضیه‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. میزان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان بالاتر از حد میانگین است؛ ۲. بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر تفاوت معناداری وجود دارد؛ ۳. بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع «کاربردی» است. با توجه به ماهیت موضوع و هدفهای پژوهش از روش تحقیق «توصیفی پیمایشی» استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دوره کارشناسی اعم از دختر و پسر دانشگاه اصفهان است که در سال تحصیلی ۸۳-۸۴ در این دانشگاه به تحصیل اشتغال داشته‌اند. از آنجا که در زمینه پژوهش حاضر تحقیقی صورت نگرفته بود تا واریانس جامعه مشخص باشد، برای برآورد واریانس جامعه و تعیین حجم نمونه ابتدا یک گروه ۳۰ نفری از دانشجویان به صورت تصادفی انتخاب شدند و از طریق توزیع پرسشنامه در بین آنها واریانس محاسبه شد. بر اساس واریانس و فرمول حجم نمونه (سرمد و بازرگان، ۱۳۷۲)، حجم نمونه ۲۵۰ نفر برآورد شد. در پژوهش حاضر از آنجا که یکی از اهداف پژوهش مقایسه دانشجویان دانشکده‌های مختلف با یکدیگر بود، از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شد.

جدول ۱- توزیع فراوانی و درصد نمونه آماری پاسخگویان با توجه به جنسیت و سابقه

آموزش کارآفرینی

جنسیت	فراوانی	درصد	سابقه آموزشی کارآفرینی	فراوانی	درصد
دختر	۱۲۴	۴۹/۶	بلی	۴۰	۱۶
پسر	۱۲۶	۵۰/۴	خیر	۲۱۰	۸۴
جمع	۲۵۰	۱۰۰	جمع	۲۵۰	۱۰۰

با توجه به نتایج جدول ۱، بیشترین درصد پاسخگویان، پسر با ۵۰/۴ درصد و کمترین درصد پاسخگویان، دختر با ۴۹/۶ درصد است. به علاوه، ۱۶ درصد دانشجویان پاسخگو سابقه آموزش کارآفرینی داشتند و ۸۴ درصد آنها سابقه آموزش کارآفرینی نداشتند.

ابزار اندازه‌گیری و روش گردآوری داده‌ها : با توجه به اهداف پژوهش از پرسشنامه به‌عنوان ابزار گردآوری اطلاعات استفاده شده است. اما از آنجا که موضوع پرسشنامه بدیع بود و پرسشنامه استاندارد شده‌ای در این زمینه وجود نداشت، با استفاده از پرسشنامه‌های خلاقیت تورنس، انگیزه پیشرفت هرمنس، کنترل درونی راتر و استقلال طلبی و ریسک‌پذیری هیسریچ و پیترز پرسشنامه اولیه به تعداد ۱۳۰ سؤال تهیه شد. سپس، پرسشنامه به طور تصادفی در بین ۳۰ نفر از افراد جامعه آماری برای تعیین نواقص احتمالی و نیز تعیین روایی سؤالات توزیع و جمع‌آوری شد. پس از محاسبه همبستگی هر سؤال با نمره کل و اعمال اصلاحات لازم، ۵۵ سؤال بسته پاسخ از نوع مقیاس درجه بندی لیکرت تهیه شد. روایی پرسشنامه‌ها از روش روایی محتوا با استفاده از نظر متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. ضریب پایایی پرسشنامه از طریق فرمول آلفای کرونباخ^{۱۱} برای پرسشنامه ۰/۸۹ برآورد شد.

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم افزار SPSS انجام شده است. در سطح آمار توصیفی با استفاده از مشخصه‌های آماری نظیر فراوانی، درصد، میانگین، واریانس و انحراف معیار به توصیف داده‌های پژوهش پرداخته شده است. در سطح آمار استنباطی نیز از آزمونهای t تک متغیره و آزمون تحلیل واریانس یکطرفه استفاده شده است.

یافته‌ها

فرضیه ۱: میزان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان بالاتر از حد میانگین است.

برای سنجش میزان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان پنج متغیر استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت دانشجویان در نظر گرفته شد. نمره معیار از طریق محاسبه نمره متوسط هر متغیر در پرسشنامه مربوط به دست آمده است. در جدول ۲ میانگین و انحراف معیار و نمره معیار دانشجویان در متغیرهای مورد بررسی آورده شده است.

جدول ۲ - میانگین و انحراف معیار و نتایج آزمون t مربوط به قابلیت‌های کارآفرینی

دانشجویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تعداد	نمره معیار	t	df	sig
استقلال طلبی	۴/۲۲	۱/۲۱	۲۵۰	۳/۵	۹/۴۶	۲۴۹	۰/۰۰۰
ریسک‌پذیری	۳/۹۲	۱/۶۳	۲۵۰	۴	-۰/۷۳	۲۴۹	۰/۴۶
کنترل درونی	۸/۰۱	۲/۶۴	۲۵۰	۷	۶/۰۷	۲۴۹	۰/۰۰۰
انگیزه پیشرفت	۲۰/۴۲	۳/۷۲	۲۵۰	۱۵/۵	۲۰/۸۷	۲۴۹	۰/۰۰۰
خلاقیت	۲۹/۷۹	۴/۷۸	۲۵۰	۲۱	۲۹/۰۶	۲۴۹	۰/۰۰۰

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، متغیرهای استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت به عنوان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان از طریق مقایسه میانگین با نمره معیار، انحراف معیار، آزمون t و سطح معناداری تجزیه و تحلیل شده است. نتایج این جدول نشان می‌دهد که میانگین نمره استقلال طلبی دانشجویان ۴/۲۲ است که از میزان متوسط نمره معیار ۳/۵ بالاتر است و این مقدار در سطح ($p=۰/۰۰۰$ و $t=۹/۴۶$) معنادار است. بنابراین، روحیه استقلال طلبی در دانشجویان دانشگاه اصفهان از حد میانگین بالاتر است. در ضمن، میانگین نمره ریسک‌پذیری دانشجویان ۳/۹۲ است که از میزان متوسط نمره معیار ۴ پایین‌تر است که این مقدار در سطح ($P=۰/۴۶$ و $t=-۰/۷۳$) معنادار نیست. بنابراین،

میزان ریسک‌پذیری دانشجویان دانشگاه اصفهان در حد میانگین است. به علاوه، میانگین نمره کنترل درونی دانشجویان ۸/۰۱ است که از میزان متوسط نمره معیار ۷ بالاتر است که این مقدار در سطح ($P=0/000$ و $t=6/07$) معنادار است. بنابراین، دانشجویان دانشگاه اصفهان بیشتر به منبع کنترل درونی تمایل دارند. همچنین، میانگین نمره انگیزه پیشرفت دانشجویان ۲۰/۴۲ است که از میزان متوسط نمره معیار ۱۵/۵ بالاتر است که این مقدار در سطح ($P=0/000$ و $t=20/87$) معنادار است. بنابراین، دانشجویان دانشگاه اصفهان دارای انگیزه پیشرفت هستند. در نهایت، میانگین نمره خلاقیت دانشجویان ۲۹/۷۹ است که از میزان متوسط نمره معیار ۲۱ بالاتر است و این مقدار در سطح ($P=0/000$ و $t=29/06$) معنادار است. بنابراین، میزان خلاقیت دانشجویان دانشگاه اصفهان بالاتر از حد میانگین است. با توجه به نتایج، فرضیه ۱ در زمینه‌های استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت تأیید و در ویژگی ریسک‌پذیری رد شده است.

فرضیه ۲: بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر تفاوت معناداری وجود دارد.

در جدول ۳ میانگین و انحراف معیار نمرات قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر آمده است.

جدول ۳ - میانگین و انحراف معیار نمرات قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر

متغیر	میانگین	انحراف معیار
استقلال طلبی	۴/۰۹	۱/۱۶
ریسک‌پذیری	۳/۸۳	۱/۶۳
کنترل درونی	۷/۸۳	۲/۶۳
انگیزه پیشرفت	۲۰/۵۹	۳/۷۰
خلاقیت	۲۹/۲۶	۴/۵۸

برای سنجش تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر پنج متغیر استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت در این دانشجویان مورد بررسی قرار گرفت. برای تعیین تفاوتها از تحلیل واریانس استفاده شد. در جدول ۴ خلاصه نتایج تحلیل واریانس مربوط به تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر درج شده است.

جدول ۴- خلاصه نتایج تحلیل واریانس تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معنی‌داری	مجذورات
استقلال طلبی	۰/۳۶	۱	۰/۳۶	۰/۲۹	۰/۵۹	۰/۰۰
ریسک پذیری	۰/۳۲	۱	۰/۳۲	۰/۱۱	۰/۷۳	۰/۰۰
کنترل درونی	۴/۷۷	۱	۴/۷۷	۰/۷۶	۰/۳۸	۰/۰۱
انگیزه پیشرفت	۲۵/۵۴	۱	۲۵/۵۴	۱/۸۱	۰/۱۸	۰/۰۲
خلاقیت	۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۰/۰۰	۰/۹۵	۰/۰۰

همان طور که در جدول ۴ مشهود است، تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر معنادار نیست؛ یعنی بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر دانشگاه اصفهان تفاوت وجود ندارد.

فرضیه ۳: بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود دارد.

در جدول ۵ میانگین و انحراف معیار نمرات قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان ارائه شده است.

جدول ۵- میانگین و انحراف معیار نمرات قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه

کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان

دانشجویان دانشگاه اصفهان		دانشجویان مرکز کارآفرینی		متغیر
انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۱/۱۸	۴/۱۴	۱/۰۵	۴/۷۵	استقلال طلبی
۱/۶۸	۳/۹۶	۱/۶۰	۳/۸۰	ریسک پذیری
۲/۶۴	۷/۹۶	۲/۸۲	۸/۳۷	کنترل درونی
۳/۶۲	۲۰/۴۷	۴/۲۶	۲۰/۱۲	انگیزه پیشرفت
۴/۶۹	۲۹/۲۹	۴/۴۳	۳۲/۴۲	خلاقیت

همانطور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود، میانگین خلاقیت، کنترل درونی و استقلال طلبی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی از دانشجویان دانشگاه اصفهان بیشتر است. برای سنجش تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان، پنج متغیر استقلال طلبی، ریسک پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت مورد بررسی قرار گرفت. برای تعیین تفاوتها از تحلیل واریانس استفاده شد. در جدول ۶ خلاصه نتایج تحلیل واریانس تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان آمده است.

جدول ۶- خلاصه نتایج تحلیل واریانس تفاوت بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان

مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معنی داری	مجذور اتا
استقلال طلبی	۱۰/۳۰۷	۱	۱۰/۳۰۷	۷/۷۹۷	۰/۰۶۲	۰/۰۴۵
ریسک پذیری	۰/۰۰۵	۱	۰/۰۰۵	۰/۰۰۲	۰/۹۶۸	۰/۰۰۰
کنترل درونی	۱۲/۵۷	۱	۱۲/۵۷	۱/۹۸	۰/۱۶	۰/۰۱
انگیزه پیشرفت	۰/۲۳	۱	۰/۲۳	۰/۰۱	۰/۸۹	۰/۰۰۰
خلاقیت	۴۰۴/۷۶	۱	۴۰۴/۷۶	۱۹/۶۱	۰/۰۰۰	۰/۱۰

همان طور که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، نتایج تحلیل واریانس مربوط به مقایسه قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان دانشگاه اصفهان ارائه شده است. با توجه به نتایج جدول:

- تفاوت بین استقلال طلبی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان معنادار نیست ($F=7/797$ و $P=0/062$). بنابراین، بین روحیه استقلال طلبی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود ندارد.

- تفاوت بین ریسک پذیری دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان معنادار نیست ($F=0/002$ و $P=0/968$). بنابراین، بین ریسک پذیری دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود ندارد.

- تفاوت بین کنترل درونی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان معنادار نیست ($F=1/98$ و $P=0/16$). بنابراین، بین کنترل درونی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود ندارد.

- تفاوت بین انگیزه پیشرفت دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان معنادار نیست ($F=0/01$ و $P=0/89$). بنابراین، بین انگیزه پیشرفت دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود دارد.

- تفاوت بین خلاقیت دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان معنادار است ($F=19/61$ و $P=0/000$). بنابراین، بین خلاقیت دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود دارد. با توجه به جدول ۶ میزان خلاقیت دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی از دانشجویان دانشگاه اصفهان بیشتر است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به بررسی سه سؤال اساسی پرداخته شد که با توجه به نتایج به دست آمده، به هر کدام از این سؤالات به اختصار پرداخته می‌شود. درخصوص فرضیه اول؛ یعنی «میزان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان بالاتر از حد میانگین است»، داده‌ها و یافته‌های مربوط نشان داد که نمرات قابلیت‌های کارآفرینی (استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت) دانشجویان دانشگاه اصفهان از میزان متوسط نمره معیار بالاتر است و تفاوت به دست آمده بر اساس آزمون همبستگی در سطح $(p=0.000)$ معنادار است. پس می‌توان نتیجه گرفت که قابلیت‌های کارآفرینی در زمینه‌های استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت در دانشجویان دانشگاه اصفهان بالاتر از میانگین قرار دارد. اما میانگین نمرات ریسک‌پذیری دانشجویان از میزان متوسط نمره معیار پایین‌تر است و این میزان در حد میانگین است. نتایج حاصل از این تحقیق در راستای پژوهش‌های دراکر (۱۹۸۵)، شاین (۱۹۹۴) و پوستیگو (۲۰۰۲) است. آنان خلاقیت را مهم‌ترین ویژگی کارآفرینان عنوان می‌کنند. همچنین، این نتایج با یافته‌های مک کلند (۱۹۹۶) که مهم‌ترین ویژگی کارآفرینان را استقلال طلبی و انگیزه پیشرفت بالا می‌داند و تحقیقات سولمون (۱۹۸۵) که انگیزه پیشرفت را از ویژگی‌های اصلی کارآفرینان می‌داند نیز همخوانی دارد. پژوهش‌های خدمتی توسل (۱۳۷۹) که نشان دهنده نمرات بالاتر از حد میانگین دانش‌آموزان و یافته‌های احمد (۱۹۸۵) که اکثر دانشجویان را دارای منبع کنترل درونی می‌دانند نیز این مطلب را تأیید می‌کنند. دلایل احتمالی بالاتر بودن نمرات قابلیت‌های کارآفرینی استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت از میانگین را می‌توان این موارد عنوان کرد: برخورداری از تحصیلات عالی، شرایط محیطی، تجربه زندگی در خوابگاه، ارتباط با جامعه دانشگاهی، محیط اجتماعی، مذهب، شرایط سنی

و موقعیت جوانی. اما پایین بودن نمرات ریسک‌پذیری دانشجویان را می‌توان به دلیل آموزش‌های دانشگاهی ناکارآمد و ناتوانی جامعه در پرورش فرهنگ ریسک‌پذیری عنوان کرد. در ارتباط با فرضیه دوم؛ یعنی «بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر تفاوت معناداری وجود دارد»، براساس داده‌ها و یافته‌های مربوط به این فرضیه بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان سال اول و سال آخر دانشگاه اصفهان در زمینه استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت تفاوت معناداری وجود ندارد. پس می‌توان گفت که آموزش‌های دانشگاهی در پرورش این ویژگی‌ها در دانشجویان مؤثر نبوده است. نتایج حاصل از این تحقیق با پژوهش‌های عزیز (۱۳۸۲)، خدمتی توسل (۱۳۷۹) همخوانی دارد، ولی با پژوهش هزارجریبی (۱۳۸۲) همخوانی ندارد. به نظر می‌رسد برنامه‌های درسی موجود در آموزش عالی در جهت پرورش ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان تدوین نشده است. این برنامه‌ها مبتنی بر تفکر همگرا و متکی بر محفوظات صرف و دروس نظری و همسو با شیوه‌های سنتی که بر انباشت محفوظات و کم توجهی به پرورش مهارت‌های کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری تأکید دارند، سبب ایجاد روحیه مدرک‌گرایی و نبود روحیه پژوهشگری، خلاقیت و کارآفرینی در دانش‌آموختگان شده است. کم‌رنگ‌ترین نقش دانشگاه جایگاه اندیشه و تفکر است و به کیفیت آموزش و پژوهش اهمیتی اندک داده می‌شود.

درنهایت، درخصوص پیرامون فرضیه سوم؛ یعنی «بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان تفاوت وجود دارد»، بر اساس داده‌ها و یافته‌های مربوط به این فرضیه بین قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان دانشگاه اصفهان در زمینه‌های استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، کنترل درونی و انگیزه پیشرفت تفاوت معناداری وجود نداشت. پس می‌توان گفت که آموزش مرکز کارآفرینی در پرورش این ویژگی‌ها در دانشجویان مؤثر نبوده است. اما بین قابلیت‌های

کارآفرینی دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی و سایر دانشجویان دانشگاه اصفهان در زمینه خلاقیت ($p=0/000$) رابطه معنادار است؛ یعنی آموزش مرکز کارآفرینی در زمینه پرورش خلاقیت دانشجویان مراجعه کننده به آن مرکز مؤثر بوده است. امید می‌رود با استمرار دوره‌های آموزشی و تقویت برنامه‌های آن بتوان در سایر ویژگی‌ها افرادی استقلال طلب، ریسک‌پذیر و با انگیزه تربیت کرد. این نتایج با نتیجه پژوهش‌های هوارد (۲۰۰۴) و پوستیگو (۲۰۰۲) در خلاقیت همخوانی دارد، اما در سایر ویژگی‌ها همخوانی ندارد.

در زمینه دلایل عدم تأثیر آموزش کارآفرینی بر قابلیت‌های کارآفرینی (استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، انگیزه پیشرفت و کنترل درونی) دانشجویان، به نظر می‌رسد ایجاد یک مرکز مستقل با عملکردی منفک از برنامه‌های آموزش رسمی نمی‌تواند ویژگی‌های کارآفرینی را پرورش دهد. از آنجا که ارتباط نزدیکی بین آموزش عالی و مرکز کارآفرینی وجود ندارد، آموزش‌های کارآفرینی نمی‌تواند نظر اکثر دانشجویان را به شرکت در کلاس‌های موجود در آن مرکز جلب کند و فقط تعداد بسیار اندکی از دانشجویان در کلاس‌های آن مرکز شرکت می‌کنند. مواد درسی موجود در مرکز کارآفرینی متناسب با پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه انتخاب نشده است یا افرادی که این مواد درسی را آموزش می‌دهند نمی‌توانند در پرورش ویژگی‌ها در افراد به شکلی مؤثر عمل کنند. در زمینه تألیف و ترجمه کتبی که بتواند در پرورش ویژگی‌ها و گسترش فرهنگ کارآفرینی مؤثر باشد، اقدامی صورت نگرفته است و همین تعداد انگشت شمار کتابها نیز بیشتر در زمینه خلاقیت است و در سایر موارد منابع خارجی موجود نیست. به نظر می‌رسد که ویژگی خلاقیت بیش از سایر موارد مورد توجه بوده است و به همین دلیل، داده‌ها نشان دهنده افزایش توانایی خلاقیت دانشجویان است. به نظر می‌رسد مرکز کارآفرینی با شیوه آموزشی موجود نخواهد توانست به اهداف خود؛ یعنی تربیت افراد کارآفرین دست یابد. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود که اقداماتی به منظور اصلاح و بازنگری در برنامه‌های آموزشی برای تقویت قابلیت‌های کارآفرینی

دانشجویان صورت پذیرد و به دلیل پایین بودن ویژگی ریسک‌پذیری دانشجویان، آموزش جرئت‌ورزی و ابراز خود برای تقویت این ویژگی ضروری است. همچنین، ایجاد انکوباتور (مرکز رشد) و آموزش قابلیت‌های کارآفرینی در برنامه درسی توصیه می‌شود.

منابع

الف. فارسی

۱. احمدپور، م. (۱۳۸۱)؛ کارآفرینی: تعاریف، نظریات، الگوها؛ تهران: انتشارات پردیس.
۲. آرشید، ج. (۱۳۶۷)؛ بررسی رابطه بین موفقیت شغلی معلمان و مرکز کنترل؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران.
۳. بازرگان، ع. (۱۳۷۳)؛ «آموزش برای بخش کارآفرینی در بخش غیر متشکل»؛ دانش مدیریت، شماره ۲۵، ص. ۶.
۴. برومند نسب، م. (۱۳۸۱)؛ بررسی رابطه ساده و چندگانه وضعیت اجتماعی - اقتصادی، انگیزه پیشرفت، مخاطره‌پذیری، جایگاه مهار، خلاقیت و عزت نفس با کارآفرینی در دانشجویان شهید چمران اهواز؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز.
۵. خدمتی توسل، ص. (۱۳۷۹)؛ بررسی زمینه‌های بروز و پرورش کارآفرینی در دبیرستانهای پسرانه دولتی کار و دانش شهرستان کرج از نظر مدیران، دبیران و دانش‌آموزان؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تهران.
۶. سرمد، ز. و ع. بازرگان. (۱۳۷۲)؛ روش‌های تحقیق در علوم رفتاری؛ تهران: آگاه.
۷. عزیزی، م. (۱۳۸۲)؛ بررسی زمینه‌های بروز و پرورش کارآفرینی در دانشجویان سال آخر کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۸. مشایخ، ف. (۱۳۸۱)؛ دیدگاه‌های نو در برنامه‌ریزی درسی؛ چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.

۹. هزار جریبی، ج. (۱۳۸۲): بررسی میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان علوم انسانی در عرصه نشریات فرهنگی و اجتماعی شهر تهران؛ رساله دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
۱۰. یارائی، ع. (۱۳۸۳): بررسی برخی روحیات کارآفرینی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز؛ پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد مدیریت صنعتی، دانشگاه شیراز.

ب. لاتین

۱. Ahmed, S. U. (۱۹۸۵); "Risk-taking Personality, Focus on Control and Entrepreneurship"; *Personality and Individual Difference*, Vol. ۶, pp. ۷۸۱-۷۸۲.
۲. Druker, P. (۱۹۸۵); "The Discipline of Innovation"; *Harvard Business Review*, May- June, pp. ۶۷- ۷۲.
۳. Faris, S. (۱۹۹۹); "Seeking Entrepreneurial Origins: Are Entrepreneurs Born or Made?"; Available at: <http://www.celcee.edu/>.
۴. Howard, S. (۲۰۰۴); "Developing Entrepreneurial Potential in Youth: The Effects of Entrepreneurial Education and Venture Creation"; *University of South Florida Repot*, pp. ۳-۱۷.
۵. McClelland, D. (۱۹۶۱); *The Achieving Society*; Princeton: NJ, Van Nostrand.
۶. Postigo, S. (۲۰۰۲); "Entrepreneurship Education in Argentina: The Case of Sananders University"; In Proceedings of the Conference Entitled,

The Internationalizing in Entrepreneurship Education and Training;
Malaysia.

۷. Rissal, R. (۱۹۹۲); *A Study of the Characteristics of Entrepreneurs in Indonesia*; EDD Dissertation. U.S.A.: George Washington University.
۸. Schein, E. H. (۱۹۹۴); “Entrepreneurs: What They’re Really Like”; *Vocational Education Journal*, Vol. ۶۴, No. ۸۰, pp. ۴۲-۴۴.
۹. Schumpeter, J. (۱۹۳۴); *The Theory of Economic Development*; Cambridge: Harvard.